

Лікування та профілактика COVID-19 Охорона психічного здоров'я в умовах пандемії

Навчальний посібник

*За редакцією проф. О. Є. Абатурова, проф. С. О. Крамарьова,
проф. Л. М. Юр'євої*

Львів
Видавець Марченко Т. В.
2020

УДК 616.98:578.834) - 036.21 - 08: 614.4: 613.86 (075.8)
Л56

Затверджено та рекомендовано до друку Вченою радою ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України» (протокол № 9 від 28.05.2020 р.)

Рецензенти:

Гайдей В. Р. – д-р мед. наук, професор кафедри дитячих інфекційних хвороб Одеського національного медичного університету;

Чабан О. С. – д-р мед. наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри медичної психології, психосоматичної медицини та психотерапії Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Лікування та профілактика COVID-19. Охорона психічного
Л56 **здоров'я в умовах пандемії** : навчальний посібник / [О. Є. Абатуров, О. О. Буйко, Є. О. Гречуха та ін.] ; за ред. проф., д-ра мед. наук О. Є. Абатурова, проф., д-ра мед. наук С. О. Крамарьова, проф., д-ра мед. наук Л. М. Юр'євої. – Львів : Видавець Марченко Т. В., 2020. – 252 с.

ISBN 978-617-7937-00-0

У навчальному посібнику висвітлені сучасні погляди на етіологію, патогенез, лікування та питання охорони психічного здоров'я в умовах пандемії COVID-19. Цей міждисциплінарний навчальний посібник є першим в Україні. Посібник рекомендується для студентів закладів вищої освіти України, педіатрів, інфекціоністів, сімейних лікарів, психіатрів, медичних психологів та психотерапевтів.

УДК 616.98:578.834) - 036.21 - 08: 614.4: 613.86 (075.8)

Колектив авторів

Абатуров Олександр Євгенович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри педіатрії 1 та медичної генетики ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України», заслужений діяч науки і техніки України

Буйко Олена Олександрівна – кандидат медичних наук, доцент кафедри дитячих інфекційних хвороб Одеського національного медичного університету

Гречуха Євгеній Олегович – PhD-аспірант кафедри дитячих інфекційних хвороб Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

Гук Галина Валеріївна – PhD-аспірант кафедри психіатрії, психотерапії, загальної та медичної психології, наркології та сексології Запорізького державного медичного університету МОЗ України

Зеленська Катерина Олексіївна – кандидат медичних наук, доцент кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи Харківського національного медичного університету

Кожина Ганна Михайлівна – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи Харківського національного медичного університету

Крамарьов Сергій Олександрович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дитячих інфекційних хвороб Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, заслужений лікар України

Крючко Тетяна Олександрівна – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри педіатрії 2 Української медичної стоматологічної академії

Курило Віталій Олексійович – доктор медичних наук, професор кафедри психіатрії, психотерапії, загальної та медичної психології, наркології та сексології Запорізького державного медичного університету МОЗ України

Ніколенко Алла Євгенівна – кандидат медичних наук, асистент кафедри психіатрії, наркології і медичної психології ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

Терешина Ірина Федорівна – кандидат медичних наук, доцент кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи Харківського національного медичного університету

Харченко Юрій Петрович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дитячих інфекційних хвороб Одеського національного медичного університету

Чугунов Вадим Віталійович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психіатрії, психотерапії, загальної та медичної психології, наркології та сексології Запорізького державного медичного університету МОЗ України

Юр'єва Людмила Миколаївна – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психіатрії, наркології і медичної психології ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

Зміст

Вступ	6
1. COVID-19	9
1.1. ЕТІОЛОГІЯ (С. О. Крамарьов)	9
1.2. ЕПІДЕМІОЛОГІЯ (С. О. Крамарьов, Є. О. Гречуха)	10
1.3. ПАТОГЕНЕЗ (О. Є. Абатуров)	14
1.4. КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ ЗАХВОРЮВАННЯ	35
<i>Клінічні особливості перебігу захворювання у дорослих</i> (О. О. Буйко)	35
<i>Клінічні особливості перебігу захворювання у дітей</i> (Т. О. Крючко)	39
1.5. ДІАГНОСТИКА (О. О. Буйко)	51
1.6. ДИФЕРЕНЦІЙНА ДІАГНОСТИКА (О. О. Буйко)	58
1.7. ЛІКУВАННЯ (С. О. Крамарьов)	62
1.8. ПРОФІЛАКТИКА (Ю. П. Харченко)	74
1.9. ПРОГНОЗ (Ю. П. Харченко).....	92
2. ОХОРОНА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	98
2.1. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ПАНДЕМІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я (Л. М. Юр'єва, А. Є. Ніколенко)	98
<i>Соціально-психологічні ефекти пандемій</i>	98
<i>Психологічні наслідки карантину та ізоляції</i>	103
<i>Психологічні особливості хворих з вірусними інфекціями</i> ..	110
<i>Внутрішня картина захворювання</i>	113
<i>Механізми психологічного захисту та копінг-стратегії</i>	116
2.2. ПСИХІЧНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ РОЗЛАДИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: КЛІНІКА, ТЕРАПІЯ ТА ПРОФІЛАКТИКА (Л. М. Юр'єва)	118
<i>Психосоціальні стреси і розлади психічного здоров'я</i>	118
<i>Тривожно-фобічні розлади</i>	126
<i>Депресивні розлади</i>	134
<i>Інфекційні та фармакогенні психози</i>	141
2.3. КРИЗОВИЙ ПСИХОТЕХНІЧНИЙ ТА ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНИЙ СУПРОВІД НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-2019 (В. В. Чугунов, В. О. Курило, Г. В. Гук)	147

<i>Розгляд ключових понять кризової психофеноменології в сучасному психоічному дискурсі</i>	147
<i>Феноменологічні особливості психосоціальної кризи під час пандемії COVID-2019</i>	149
<i>Нейрофізіологічний базис психічних змін у кризових станах</i>	151
<i>Загальні принципи надання кризової психологічної та психіатричної допомоги. Особливості кризової інтервенції під час пандемії COVID-2019 для різних цільових груп населення</i>	154
<i>Місце клініко-психофеноменологічного методу в кризовій психолого-психіатричній, психотерапевтичній допомозі. Психотерапевтичний діагноз як запорука ефективного кризового супроводу</i>	165
<i>Практичні рекомендації щодо надання кризової допомоги. Особливості застосування деяких психотехнічних засобів</i>	167
2.4. ПСИХООСВІТА В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ (Г. М. Кожина, І. Ф. Терешина, К. О. Зеленська)	172
2.5. ОХОРОНА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ (Л. М. Юр'єва)	179
ЛІТЕРАТУРА	187
ЗАВДАННЯ	216
ДОДАТКИ	222
<i>Наказ МОЗ України «Організація надання медичної допомоги хворим на коронавірусну хворобу (COVID-19)»</i> ..	222
<i>Рекомендації асоціації неврологів, психіатрів і наркологів України щодо надання психіатричної допомоги в період епідемії</i>	234
<i>Як не піддатися паніці в періоді пандемії?</i> (Г. М. Кожина, І. Ф. Терешина, К. О. Зеленська)	241
<i>Скринінгові тести</i>	242
<i>Перелік препаратів, які мають депресогенні властивості</i>	249
<i>Відповіді на завдання</i>	251

Вступ

Пандемія коронавірусного захворювання 2019 (coronavirus disease 2019; COVID-19; раніше 2019 nCoV), викликана вірусом SARS-CoV-2, почалася в грудні 2019 року в провінції Хубей Китайської Народної Республіки, а 30 січня 2020 року Надзвичайний комітет ВООЗ оголосив глобальну надзвичайну ситуацію в галузі охорони здоров'я (Velavan T. P. та співавт., 2020).

Коронавіруси – це позитивні одноланцюгові оболонкові РНК-віруси, які вперше були описані в 1966 році D. A. Tyrrell і M. L. Bunyon як збудники гострих респіраторних інфекцій. Відрізняють чотири підродини коронавірусів: альфа-, бета-, гамма- і дельта-коронавіруси. Вірус SARS-CoV-2 є бета-коронавірусом. Геном вірусу SARS-CoV-2 гомологічний із геномом вірусу SARS-CoV, який викликав гострий респіраторний дистрес-синдром (ГРДС) у тисячі людей в 2003 році (Singhal T., 2020; Yi Y. та співавт., 2020). Інокуляція SARS-CoV-2 у дихальні шляхи людини викликає пригнічення активності мукоциліарного кліренсу за рахунок пригнічення рухливості війок епітелію, супроводжується загибеллю епітеліоцитів і проникає через слизову оболонку носа, гортані й бронхіального дерева в периферійну кров (Zhu N. та співавт., 2020) а далі вражає цільові органи – легені, травний канал, серце, нирки, клітини яких експресують ангіотензинперетворювальний фермент 2 (angiotensin-converting enzyme 2 – ACE2). Припускають, що основною мішенню вірусу SARS-CoV-2 є епітеліоцити легень. Спочатку вірус SARS-CoV-2 зв'язується поверхневими шипиками, організованими S-білком, із протеїном ACE2, який розташований на клітинній мембрані макроорганізму, потім відбувається інтерналізація, реплікація вірусу і вивільнення з інфікованої клітини нових віріонів, які вражають цільові органи та індукують розвиток місцевої й системної запальної відповіді (Lin L. та співавт., 2020). Інкубаційний період при COVID-19 коливається від 2 до 14 діб. На відміну від SARS, COVID-19 характеризується нижчим ступенем тяжкості й летальності, ніж SARS-CoV-асоційований гострий респіраторний дистрес-синдром. Вірус SARS-CoV-2 переважно вражає людей похилого віку, частіше осіб чоловічої, ніж жіночої статі. Основними клінічними ознаками COVID-19 є лихоманка, кашель, біль у горлі, підвищена стомлюваність, задишка тощо. У більшості хворих COVID-19 перебігає не тяжко, але у деяких (зазвичай літніх людей

та осіб із супутніми захворюваннями, такими як серцево-судинні хвороби, цукровий діабет, ожиріння) може супроводжуватися розвитком пневмонії, гострого респіраторного дистрес-синдрому та поліорганної недостатності. Рання діагностика й своєчасно призначене лікування лежать в основі правильної організації лікування та профілактичних заходів (Singhal T., 2020; Shanmugaraj B. та співавт., 2020).

Сучасні інфекційні пандемії супроводжуються неінфекційними психічними епідеміями, що провокуються колективною поведінкою та емоційною контагіозністю, посиленою засобами масової інформації. Пандемія COVID-19 є першою в світовій історії пандемій інфекцією, яка розгортається в умовах існування Facebook та інших соціальних мереж, і тому супроводжується небувалою панікою, наслідки якої можуть значно погіршити власне наслідки COVID-19.

Вже під час пандемії грипу H1N1 у 2009 році було зафіксовано одночасну емоційну пандемію. Тоді вперше в науковий лексикон було введено поняття «емоційна епідеміологія» (Ofri D., 2009).

У ситуації пандемії страх і тривога можуть призвести до паніки та неконтрольованої поведінки в масових масштабах, що може мати шкідливі наслідки для суспільства. Громадський страх може проявлятися у вигляді агресії, дискримінації, стигматизації конкретних груп населення (Wood M., 2018). Психіатричні наслідки можуть проявлятися як невротичними й афективними розладами, так і інфекційними психозами. Тому психолого-психіатрична корекція коронафобій, соціальної та ситуаційної тривоги, панічних і стресових розладів та індукованих психозів є такою ж важливою, як лікування COVID-19.

Особливу групу складають медичні працівники, які перебувають у зонах спалаху пандемії та мають підвищений ризик зараження і психологічного травмування під час догляду за інфікованими пацієнтами. У дослідженнях їх психологічного та психічного стану було виявлено низку психічних та поведінкових розладів, найчастішими з яких були тривожні, депресивні та посттравматичні стресові розлади (Shultz J. M. та співавт., 2014; Kang L. та співавт., 2020). Тому підтримка фізичного і психічного здоров'я медичного персоналу має дуже важливе значення для боротьби із пандемією.

Карантин, соціальне дистанціювання та соціальна ізоляція також можуть призвести до проблем із психічним здоров'ям. Під час спалаху атипової пневмонії в 2003 році тривалість карантину в Канаді

складала 10 днів. Після нього було виявлено високу поширеність психологічних симптомів дистресу, 29 % учасників повідомили про симптоми посттравматичного стресового розладу, а у 31 % респондентів були виявлені симптоми депресії (Brooks S. та співавт., 2020; Rubin G. та співавт., 2020).

Але карантин може бути й подією, що сприяє особистісному зростанню та творчій реалізації. В період Флорентійської пандемії чуми 1348 року Бокаччо написав «Декамерон», життєстверджувальний сюжет якого переплітається з подіями пандемії.

Вільям Шекспір під час спалаху «Великої Лондонської чуми» у 1606 році написав п'єси «Король Лір», «Макбет», «Антоній та Клеопатра».

О. С. Пушкін, перебуваючи в 1830 році три місяці в самоізоляції в Болдіно писав: «хандра гірше холери». Але саме Болдинська осінь була найпродуктивнішим періодом його творчості. Дві останні глави «Євгенія Онегіна», «Повісті Белкіна», «Маленькі трагедії», «Казки про попа і його працівника Балду» – ось далеко не повний перелік творів цього періоду.

Від якості надання психолого-психіатричної допомоги залежить в якій психологічній зоні ми будемо перебувати в період пандемії COVID-19 і після неї: в зоні страхів, в зоні навчання чи в зоні особистісного творчого зростання.

У деяких країнах вже створено систему психіатричної допомоги при інфекційних захворюваннях, метою якої є швидке реагування на психологічні проблеми жителів, викликані великомасштабним спалахом інфекційних захворювань. Психологічна і психіатрична допомога надається особам, поміщеним в карантин, сім'ям померлих, пацієнтам, що видужали, і медичним працівникам (Yoon M.-K. та співавт., 2020).

Психолого-психіатричні наслідки COVID-19 можуть призвести до небезпек, які значно перевищуватимуть наслідки самої пандемії. Тому питання охорони психічного здоров'я всіх верств населення є питанням національної безпеки країни.

У посібнику узагальнені матеріали, які є результатами наукових досліджень, опублікованих до квітня 2020 року. Ми вважаємо за необхідне підкреслити, що в міру подальшого вивчення COVID-19 уявлення про патогенез, діагностику, лікування та профілактику при цьому інфекційному захворюванні будуть оновлюватися, а, можливо, й змінюватися.